

DOI https://doi.org/10.32782/naoma-bulletin-2026-6-3
УДК 72.719
ORCID ID: 0009-0008-3007-1594
ORCID ID: 0000-0001-8270-7349

Ігор Бокало
кандидат архітектури,
доцент кафедри архітектури та реставрації
Національний університет «Львівська політехніка»
ihor.y.bokalo@lpnu.ua

Мар'яна Каплінська
кандидатка архітектури,
завідувачка кафедри архітектури та реставрації
Національний університет «Львівська політехніка»
mariana.v.kaplinska@lpnu.ua

АВТОБУСНІ ЗУПИНКИ НА ВІДРІЗКУ АВТОМОБІЛЬНОЇ ДОРОГИ М-09 ЯК ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: АРХІТЕКТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ВИСТРІЙ ТА ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Анотація. ***Мета статті.*** Виявити всі збережені на сьогодні павільйони автобусних зупинок на досліджуваній ділянці магістралі М-09, обстежити технічний стан, визначити архітектурні, мистецькі особливості й культурну цінність у контексті українського монументалізму другої половини XX століття, а також сформувати первинні науково-практичні рекомендації щодо їхнього збереження та подальшого правового захисту як об'єктів культурної спадщини. ***Методи дослідження*** включали натурне обстеження, фотофіксацію, архітектурно-типологічний та мистецтвознавчий аналіз, оцінку технічного стану споруд та збереженості мозаїк, а також визначення культурної цінності зупинок. ***Основні результати.*** Поштовхом до дослідження став демонтаж автобусної зупинки в селі Смереків у грудні 2025 року, внаслідок якого були втрачені, зокрема, мистецькі мозаїчні панно. Цей випадок засвідчив відсутність належного механізму виявлення, оцінки та захисту автобусних зупинок як об'єктів культурної спадщини. У статті узагальнено результати натурних обстежень, виконаних 4 лютого та 16 березня 2026 року на відрізку автомобільної дороги Львів – Рава-Руська міжнародного значення М-09. Виявлено та проаналізовано шість цінних автобусних зупинок у селах Великі Грибовичі, Гряда, Великий Дорошів, Воля-Висоцька, Мощана та Липник. Визначено їхні об'ємно-планувальні особливості, технічний стан, матеріали й техніки виконання мозаїк, композиційні характеристики та стан збереженості. Окрему увагу приділено типології павільйонів. ***Висновки.*** Автобусні зупинки, виявлені на вказаній ділянці автошляху М-09 між селами Великі Грибовичі та Липник, зведені у другій половині XX століття та є характерним зразком поєднання утилітарної архітектури з монументальним мистецтвом. Їхнє художнє вирішення репрезентує важливий пласт української мозаїки радянського періоду, в якому, попри ідеологічні обмеження того часу, зберігалися декоративні, орнаментальні та образні мотиви, пов'язані з локальною культурною традицією. Дослідження засвідчило, що обстежені автобусні зупинки мають архітектурну та мистецьку цінність і відповідають критеріям об'єктів культурної спадщини. Обґрунтовано необхідність їхньої термінової інвентаризації, правового захисту, консерваційно-реставраційних заходів, а в окремих випадках – інтеграції в оновлену дорожню інфраструктуру.

Ключові слова: модерністська архітектура, мозаїчні панно, філософія збереження архітектурної спадщини, документування, культурна цінність, відбудова об'єктів культурної спадщини, інтеграція в сучасну інфраструктуру.

Ihor Bokalo
PhD in Architecture,
Associate Professor at the Department of Architecture and Conservation
Lviv Polytechnic National University
ihor.y.bokalo@lpnu.ua

Mariana Kaplinska
PhD in Architecture,
Head of the Department of Architecture and Conservation
Lviv Polytechnic National University
mariana.v.kaplinska@lpnu.ua

BUS STOPS ALONG A SECTION OF THE M-09 HIGHWAY AS CULTURAL HERITAGE SITES: ARCHITECTURAL AND ARTISTIC ARRANGEMENT, CONSERVATION CHALLENGES

Abstract. The article ***aims*** to identify all surviving bus-stop pavilions along the selected section of the M-09 highway, assess their condition, determine their architectural and artistic characteristics and cultural value in the context of Ukrainian monumental art of the second half of the 20th century, and formulate initial research-based and practical recommendations for their conservation and further legal protection as cultural heritage sites. ***Methods.*** The research methodology included field survey, photographic documentation, architectural-typological and art-historical analysis, assessment of technical condition of the structures and the state of preservation of the mosaics, as well as an evaluation of the cultural value of the bus stops. ***Main results.*** The study was prompted by the demolition of a mosaic-decorated bus stop in the village of Smerekiv in December 2025, which resulted in the loss of, among other elements, its artistic mosaic panels. This event demonstrated the lack of an adequate mechanism for identifiying, assessing, and protecting bus stops as cultural heritage sites. The article summarizes the results of field surveys conducted on February 4 and March 16, 2026, along the Lviv – Rava-Rus'ka section of the M-09 international highway. Six valuable bus stops in the villages of Velyki Hrybovychi, Hriada, Velykyi Doroshiv, Volia-Vysotska, Moshchana and Lypnyk were identified and analyzed. Their spatial and planning characteristics, technical condition, mosaic materials and techniques, compositional features, and state of preservation were documented. Particular attention was paid to the typology of the bas-stop pavilions. ***Conclusions.*** The bus-stops identified along the M-09 section between Velyki Hrybovychi and Lypnyk were built in the second half of the 20th century and represent characteristic examples of the combination of utilitarian architecture and monumental art. Their artistic treatment represents an important body of Ukrainian mosaic art of the Soviet period, in which decorative and figurative motifs rooted in local cultural traditions persisted despite the ideological constraints of the time. The study concludes that the surveyed bus stops possess architectural and artistic value and meet the criteria for cultural heritage sites. Their urgent inventory, legal protection, conservation and restoration, and, where necessary, integration into the renewed road infrastructure are recommended.

Key words: modernist architecture, mosaic panels, philosophy of architectural conservation, documentation, cultural value of bus stops, restoration of cultural heritage sites, integration into contemporary infrastructure.

Постановка проблеми. Архітектура автобусних зупинок або ж, за формальним визначенням, автопавільйонів другої половини XX століття, зокрема їхній архітектурно-мистецький вистрій із використанням мозаїчного оздоблення, уже певний час привертає увагу дослідників. Водночас дедалі гостріше постає питання збереження таких об'єктів. Передусім це пов'язано з руйнуваннями та постійною загрозою втрат унаслідок війни, а також із втратами в ході реконструкції автомобільних доріг. Наприклад, під час реконструкції автомагістралі Київ–Чоп до «Євро-2012» було втрачено цілий пласт придорожнього монументального мистецтва – близько 300 об'єктів. Втрати мозаїк спостерігаються і в ширшому контексті об'єктів монументального мистецтва в міському середовищі. До цього переліку належать, зокрема, знищені мозаїки «Море і риби» на фасаді львівського магазину «Океан» та композиція «За вільну Україну» на будинку у Львові.

На цьому тлі особливої ваги набуває документування, дослідження та збереження павільйонів автобусних зупинок на автомобільній дорозі державного значення М-09 (Тернопіль – Львів – Рава-Руська) на відрізку між селами Великі Грибовичі та Липник (іл. 1). Зведені у другій половині XX століття, ці споруди поєднують утилітарну функцію придорожньої інфраструктури з виразною пластикою архітектурної форми та монументально-декоративним оздобленням, що є характерним проявом синтезу мистецтв у архітектурі, а також відображає розвиток українського

монументального мистецтва в умовах ідеологічного контролю радянського періоду.

Іл. 1. Схема автомобільної дороги міжнародного значення М-09 у Львівській області на ділянці між Львовом та Равою-Руською із зазначеними місцями розташування збережених та втраченої автобусних зупинок [Розробив І. Бокало]

Поштовхом до актуалізації проблеми став демонтаж автобусної зупинки з мозаїчним оздобленням у селі Смереків під час реконструкції дороги в напрямку Львів–Рава-Руська у грудні 2025 року, який продемонстрував брак належної інвентаризації та охорони таких об'єктів і спонукав до виконання візуального обстеження інших потенційно цінних зупинок. У лютому та березні 2026 року було виявлено та задокументовано ще шість павільйонів зупинок із мозаїчним оздобленням, які також опинилися в зоні ризику через заплановані дорожні роботи. Результати натурного обстеження цих споруд, аналіз їхнього технічного стану та мистецтвознавчу характеристику мозаїчного оздоблення розглянемо у цій статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Упродовж останнього десятиліття питання радянської монументальної спадщини, зокрема мозаїчних панно, стало об'єктом гострих дискусій. Частина таких творів, що містять символіку тоталітарного режиму, підпадає під дію закону про декомунізацію та підлягає демонтажу, перенесенню до музейних фондів або знищенню. Питання культурної інтерпретації української спадщини радянського періоду є складним, оскільки потребує дистанціювання, очищення від імперських ідеологічних маркерів та одночасного збереження здобутків українських авторів, створених в історичних обставинах тієї епохи. Цю конфліктність окреслює, зокрема, поняття дисонансної спадщини, яке постало у 1990-х роках. Така спадщина потребує складного переосмислення та специфічних підходів до збереження [2; 3].

Першими вагомими спробами систематизації мозаїк українського радянського модернізму 1960–1990-х рр. стали праці Є. Нікіфорова та П. Байцим [4; 5]. У цих виданнях представлено мозаїчні панно з фасадів громадських, адміністративних та житлових будівель з усієї України, а також частково зафіксовано архітектуру

Іл. 2. Втрачений павільйон автобусної зупинки в селі Смереків. [1]

павільйонів автобусних зупинок. Питання культурологічного переосмислення мозаїки в контексті деколонізаційних процесів ґрунтовно висвітлено у праці Є. Нікіфорова та Є. Моляр [6]. Архітектурному розмаїттю зупинок як унікальному інфраструктурному феномену присвячено фотоальбом Є. Нікіфорова та А. Чеха [7]. Зазначені видання фактично формують візуальний архів монументального мистецтва українських художників радянського періоду та привертають увагу до проблеми збереження цієї спадщини.

Науковий аналіз композиційних принципів застосування мозаїки в архітектурі міста Львова, її типології та функціонування в сакральних спорудах представлено у працях Н. Піддубної [8–10]. Окрему увагу дослідниця приділяє проблемам сучасної інвентаризації та захисту цих об'єктів у міському середовищі [11].

Історичний розвиток мистецтва мозаїки в Україні, зокрема еволюцію технік виконання, застосування матеріалів та художньо-колористичних рішень у широкому хронологічному діапазоні від Київської Русі до XX ст., розкрито у праці О. Храмової-Баранової [12]. Питання методології консервації та подолання кризи у збереженні мозаїчних композицій, що є особливо важливим для об'єктів просто неба, висвітлює Т. Робі [13].

Особливого значення у контексті загрози фізичного знищення об'єктів під час дорожнього будівництва набуває методологія трансферу та релокації мозаїчних панно. Міжнародні протоколи консервації мозаїк in situ та методики їхнього безпечного від'єднання від основи ґрунтовно описані у посібнику Л. Альберті та Т. Робі [14], а також в аналітичних оглядах реставраційних практик Р. Нарді [15]. Ці дослідження формують науково-методичне підґрунтя для розроблення стратегій порятунку вцілілих автопавільйонів на магістралі М-09.

Мета статті: виявити та обстежити збережені павільйони автобусних зупинок на досліджуваній ділянці магістралі М-09, визначити їхні архітектурно-мистецькі особливості та культурну цінність, сформувати рекомендації щодо їхнього збереження та охорони як об'єктів культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Під архітектурно-мистецьким вистроєм у цьому дослідженні розуміємо систему організації споруди за допомогою архітектурно-пластичних та монументально-декоративних засобів, які формують її цілісний образ. Розгляд об'єктів розпочнімо із втраченої автобусної зупинки, яку можемо проаналізувати завдяки матеріалам фотофіксації, зробленої шанувальниками пам'яток [1].

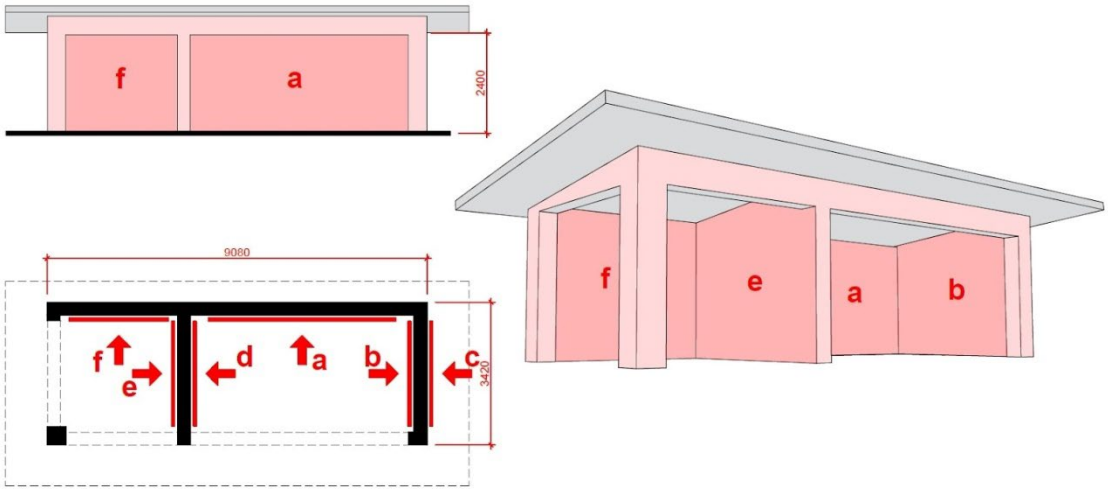
Смерекiв. Зруйнована наприкінці 2025 р. споруда автобусної зупинки в селі Смерекiв (див. іл. 2). була зведена з цегли та перекрита залізобетонною плитою по балках У плані павільйон мав прямокутну двокамерну структуру. Основна камера була відкрита до проїжджої частини з боку головного фасаду. Менша камера з лівого боку мала складніше просторове вирішення: вона була огороджена двома стінами та наріжною колоною, що формувало функціональні широкі проходи з боку головного та бічного фасадів.

Завдяки двокамерному плануванню з'явилось багато поверхонь, придатних для декоративного оформлення. Загалом мозаїками було оздоблено шість площин із унікальними квітковими мотивами, сюжетною основою яких було зображення стилізованого вазона у керамічному горщику. Центральне панно мало витягнуту прямокутну форму, тоді як решта композицій за пропорціями були наближені до квадрата. Квіткові композиції мали симетричну побудову з незначними авторськими відхиленнями. Окрім сюжетних панно, геометричними мозаїчними орнаментами були вкриті торці стін, колона та балка перекриття з боку головного фасаду.

Мозаїка була виконана зі смальти та природного каменю. Тло композицій формувалося з прямокутних камінців сірих та чорних відтінків. Самі орнаменти квітів були вирішені у насиченій теплій палітрі (червоний, помаранчевий, жовтий кольори) з акцентними вкрапленнями зеленої та синьої смальти різних відтінків.

Зупинку в селі Смерекiв демонтували із застосуванням важкої спецтехніки (екскаватора), конструкцію розвалили на фрагменти та вивезли як будівельне сміття. Через такий спосіб демонтажу стіни розпалися на великі блоки, на яких зберігся весь художній шар. Це створює теоретичну можливість фізичного збереження значних фрагментів мозаїчного полотна у місцях тимчасового складування відходів підрядної організації. За цих обставин важливо обстежити місце складування відходів у пошуках вцілілих фрагментів мозаїк, які ще можуть бути зафіксовані та збережені.

Великі Грибовичі. Цегляна споруда автобусної зупинки в селі Великі Грибовичі має в плані П-подібну форму з відкритою до проїжджої частини стороною. Характерною особливістю архітектурного вистрою об'єкта є перекриття

Іл. 3. Автобусна зупинка в селі Смереків. Фасад, план та аксонометрія із зазначенням мозаїчних панно. [Модель І. Бокала]

Іл. 4. Автобусна зупинка в селі Смереків до руйнування. Мозаїчне панно ***c*** (див. іл. 3). [16]

Іл. 5. Автобусна зупинка в селі Смереків до руйнування. Мозаїчні панно ***f*** та ***e*** (див. іл. 3). [1]

Іл. 6. Автобусна зупинка в селі Смереків до руйнування. Мозаїчне панно ***a*** (див. іл. 3). [16]

Іл. 7. Автобусна зупинка в селі Смерекiв до руйнування. Мозаїчне панно ***d*** (див. іл. 3). [16]

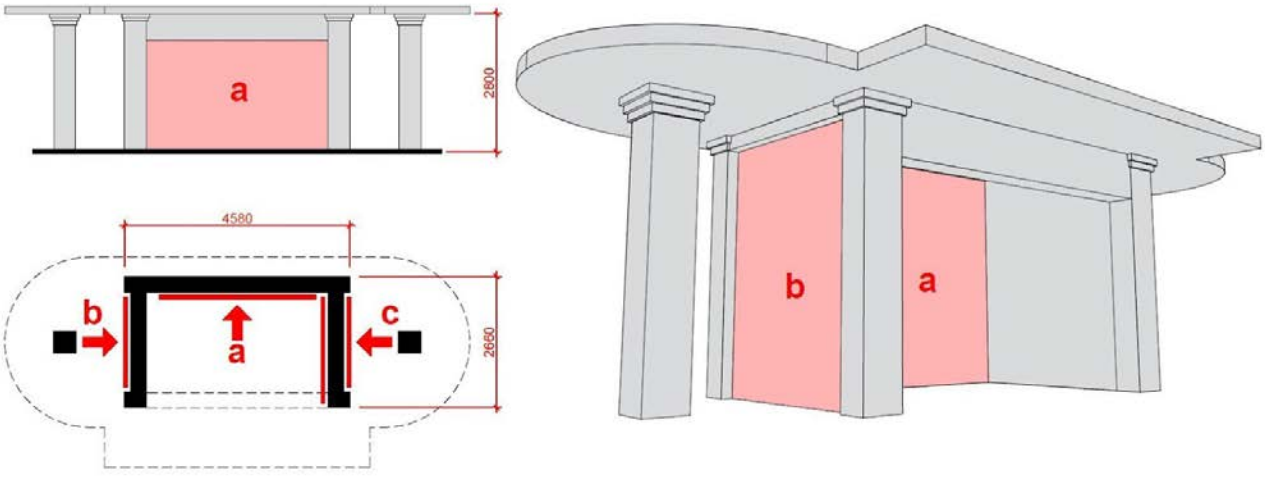

Іл. 8. Автобусна зупинка в селі Смерекiв до руйнування. Мозаїчне панно ***в*** (див. іл. 3). [16]

монолітною залізобетонною плитою складної форми з півциркульними вильотами даху, що опираються на дві фланкуючі квадратні в плані колони, прикрашені східчастими капітелями. Бічні стіни завершуються стилізованими пілонами з аналогічними капітелями. Художнє оформлення павільйону складалося з трьох мозаїчних панно (іл. 9), виконаних із використанням фасонної, різаної та колотої керамічної плитки з поодинокими вкрапленнями смальти.

Бічне ліве панно зображає двох стилізованих гусей, що летять на тлі сонця, праве – стилізовану квітку на узагальненому тлі з червоних та зелених фігур (тут і далі лівий та правий боки зупинки визначено з точки зору спостерігача, зорієнтованого на її головний фасад). Мозаїчне оздоблення має значні пошкодження як технічного характеру, так і з погляду збереженості художньої композиції.

Гряда. Цегляний автопавільйон у селі Гряда має традиційну П-подібну форму плану, відкриту в бік проїжджої частини (іл. 13). Конструкція перекрита монолітною залізобетонною плитою на балках. Архітектурне вирішення головного фасаду позначене виразним пластичним акцентом: бічні стіни завершуються на торцях стилізованими пілонами зі східчастими капітелями, що підтримують залізобетонну балку, яка значно виступає за межі основної споруди та нагадує архітектуру японських пагод. Декоративний вистрій об'єкта представлений трьома мозаїчними панно, виконаними з використанням переважно фасонної, різаної та колотої керамічної плитки з окремими елементами зі смальти.

Іл. 9. Автобусна зупинка в селі Великі Грибовичі:
план, фасад та аксонометрія із позначеними мозаїчними панно. [Модель І. Бокала]

Іл. 10. Загальний вигляд автобусної зупинки в селі Великі Грибовичі.
[Світлина І. Бокала, *16.03.2026*]

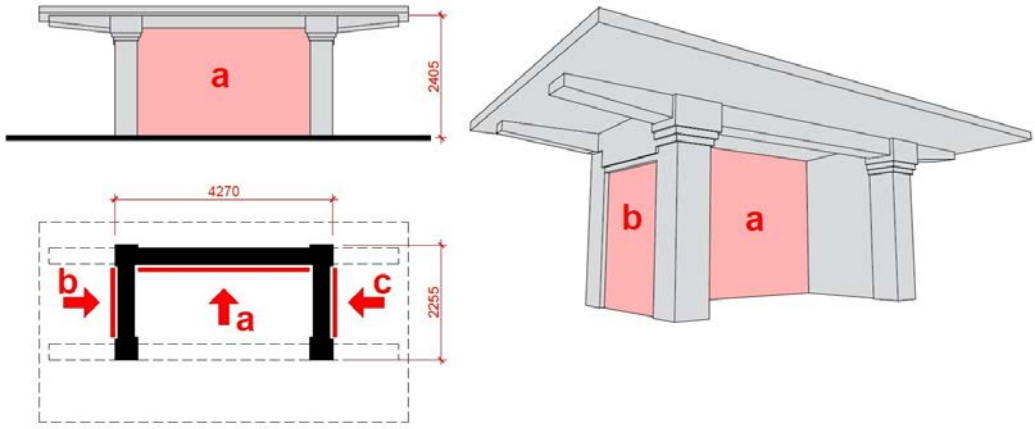
Іл. 11. Автобусна зупинка в селі Великі Грибовичі.
Решти мозаїчного панно ***b*** (див. іл. 9).
[Світлина І. Бокала, *16.03.2026*]

Іл. 12. Автобусна зупинка в селі Великі Грибовичі.
Мозаїчне панно ***c*** (див. іл. 9).
[Світлина І. Бокала, *16.03.2026*]

Стан збереженості центрального панно на внутрішній площині затильної стіни оцінюємо як незадовільний. Через щільне нашарування олійної фарби та графіті первісний сюжет ідентифікується лише фрагментарно; під вандальними записами простежується абстрагована геометризована композиція з великим центральним елементом, що нагадує силует птаха або літака. Загальні втрати мозаїчного полотна тут сягають 30%. Аналогічно незадовільним є стан лівого панно, розміщеного в заглибленому дзеркалі зовнішньої бічної стіни. Його асиметрична композиція, імовірно присвячена темі небесних тіл, зазнала руйнувань на рівні 50%.

Праву зовнішню стіну павільйону прикрашає третє панно, що за своєю композиційною побудовою повторює стилістику всього ансамблю.

Іл. 13. Автобусна зупинка в селі Гряда: план, фасад та аксонометрія із позначеними мозаїчними панно. [Модель І. Бокала]

Іл. 14. Автобусна зупинка в селі Гряда. Загальний вигляд з центральним мозаїчним панно ***a*** (див. іл. 13). [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 15. Автобусна зупинка в селі Гряда. Мозаїчне панно ***b*** (див. іл. 13) у дзеркалі поперечної стіни. [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 16. Автобусна зупинка в селі Гряда. Мозаїчне панно ***c*** (див. іл. 13) у дзеркалі поперечної стіни. [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

В основі його сюжету прочитується геометризоване зображення літака на тлі сонця, виконане в характерній для періоду абстрактній манері. Стан цього панно задовільний, попри втрати близько 25% оздоблення. Узагальнюючи результати обстеження, можна констатувати, що загальний технічний стан автобусної зупинки в селі Гряда є незадовільним і потребує фахового втручання для конструктивної консолідації, розчищення та консервації монументального шару.

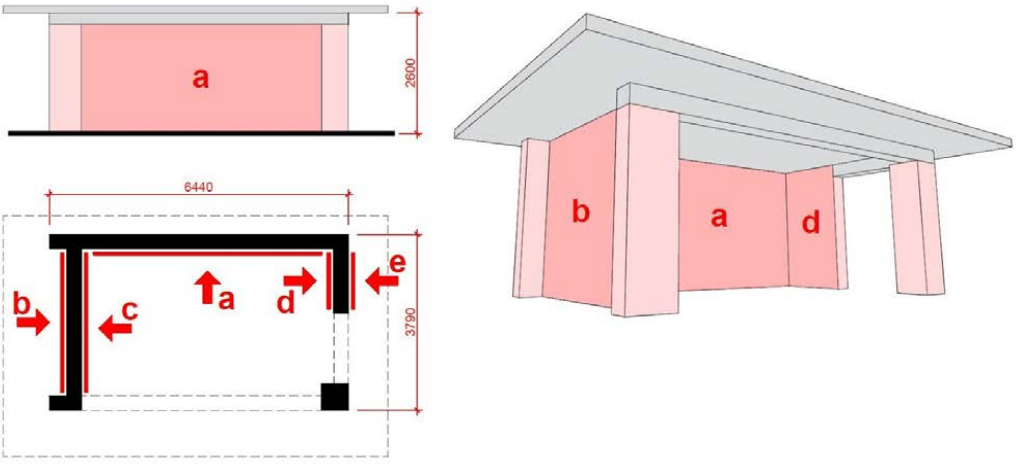
Великий Дорошів. Цегляна споруда автобусної зупинки в селі Великий Дорошів має традиційну П-подібну форму в плані та перекрита монолітною залізобетонною плитою по балках. Архітектурна композиція об'єкта вирізняється наскрізним проходом з правого боку між внутрішнім простінком та наріжною колоною фронтальної сторони (іл. 17). Основний фасад павільйону повністю відкритий до проїжджої частини. Художнє вирішення споруди надзвичайно насичене і включає п'ять мозаїчних панно, декоровану колону та оздоблені фронтальні торці стін, виконані у техніці поєднання смальти та природного каменю.

Домінантою інтер'єру є центральне панно на внутрішній площині затильної стіни із зображенням рослинно-анімалістичного сюжету «Дерево життя з голубами». Композиція збережена у доброму стані, що дає змогу повноцінно сприймати авторський задум. Натомість ліве зовнішнє панно на поперечній стіні з рослинним орнаментом перебуває в аварійному стані: тут зафіксовано критичні втрати мозаїчного шару, що сягають орієнтовно 70%. Водночас внутрішні панно лівої та правої стін, а також праве зовнішнє панно з аналогічними рослинними мотивами збереглися у доброму стані.

Додатковим елементом вистрою є колона головного фасаду, прикрашена геометричним орнаментом з усіх чотирьох сторін. Її стан оцінюється як задовільний, попри локальні втрати фрагментів мозаїки біля основи (близько 5%). Торці стін павільйону мають нейтральне оздоблення кам'яними мозаїками без виражених сюжетних елементів. Попри задовільну збереженість більшості художніх компонентів, технічний стан автопавільйону визначено як незадовільний, що зумовлено фізичним зносом конструктивних елементів споруди та аварійністю оздоблення однієї зі сторін.

Цегляна споруда автобусної зупинки в селі *Воля-Висоцька* має П-подібну форму в плані з відкритою до проїжджої частини стороною. Характерною особливістю архітектурного вистрою об'єкта є перекриття монолітною залізобетонною плитою складної форми з півциркульними вильотами даху, що опираються на дві фланкуючі квадратні колони (іл. 24). Художнє оформлення павільйону представлене ансамблем із п'яти мозаїчних панно, декорованих колон та оздоблених торців фронтальної сторони, виконаних у поєднанні смальти та природного каменю.

Центральне панно на внутрішній площині затильної стіни презентує виразну рослинну композицію з акцентованим елементом у вигляді квітки з птахами. Сюжетна лінія продовжується у бічних панно: ліва зовнішня та права зовнішня сторони присвячені темі «Сонце над полем», тоді як внутрішні площини стін прикрашені

Іл. 17. Автобусна зупинка в селі Великий Дорошів:
план, фасад та аксонометрія із позначеними мозаїчними панно. [Модель І. Бокала]

Іл. 18. Автобусна зупинка в селі Великий Дорошів: загальний вигляд.
[Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 21. Автобусна зупинка в селі Великий Дорошів. Мозаїчне панно ***c*** – внутрішня сторона поперечної стіни з лівого боку зупинки (див. іл. 17).
[Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 19. Автобусна зупинка в селі Великий Дорошів. Центральне мозаїчне панно ***a*** (див. іл. 17).
[Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 22. Автобусна зупинка в селі Великий Дорошів. Мозаїчне панно ***d*** – внутрішня сторона поперечної стіни з правого боку зупинки (див. іл. 17).
[Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 20. Автобусна зупинка в селі Великий Дорошів. Зовнішнє мозаїчне панно ***b*** з лівого боку зупинки (див. іл. 17). [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

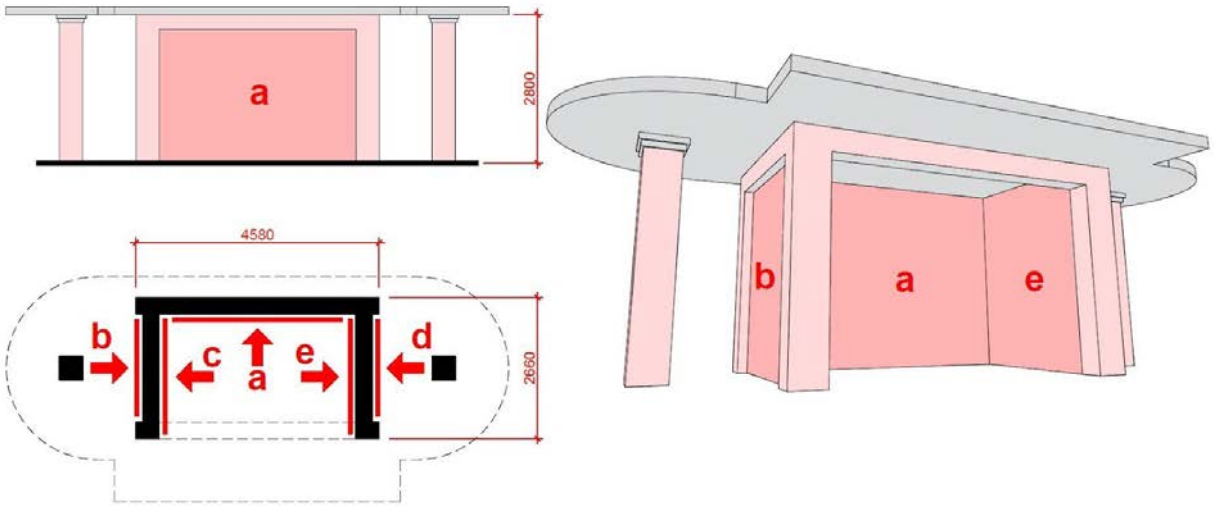
Іл. 23. Автобусна зупинка в селі Великий Дорошів. Зовнішнє мозаїчне панно ***e*** на колоні з правого боку зупинки (див. іл. 17).
[Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

анімалістичними сюжетами «Курочка і Півник» (ліворуч) та «Півник на тині» (праворуч). Стан збереженості всіх п'яти панно оцінюється як добрий, що свідчить про високу якість виконання та стійкість матеріалів.

Додатковим об'ємно-просторовим та декоративним акцентом виступають дві колони, прикрашені геометричним орнаментом з усіх чотирьох сторін. Їхній стан загалом задовільний, проте на лівій колоні зафіксовано значні втрати мозаїчного шару біля основи, що становлять близько 30%. Торці фронтальної сторони павільйону також оздоблені геометричним орнаментом і перебувають у доброму стані. Узагальнюючи результати натурного обстеження, технічний стан автобусної зупинки у Волі-Висоцькій можна визначити як задовільний, що робить її одним із найкраще збережених прикладів монументального мистецтва на досліджуваній ділянці магістралі.

Автобусна зупинка у селі *Мощана* вирізняється оригінальною архітектурною пластикою та трикутною формою (Г-подібною у плані), що робить її однією із найнетиповіших інфраструктурних об'єктів на досліджуваному відрізку (іл. 31). Споруда цегляна, перекрита монолітною залізобетонною плитою, контури якої точно повторюють трикутну геометрію плану. Відкритість конструкції до дороги у поєднанні з продуманою просторовою формою створює динамічний візуальний образ, який доповнюється насиченим художнім вистроєм із чотирьох мозаїчних панно та оздоблених торців стін, виконаних зі смальти та природного каменю.

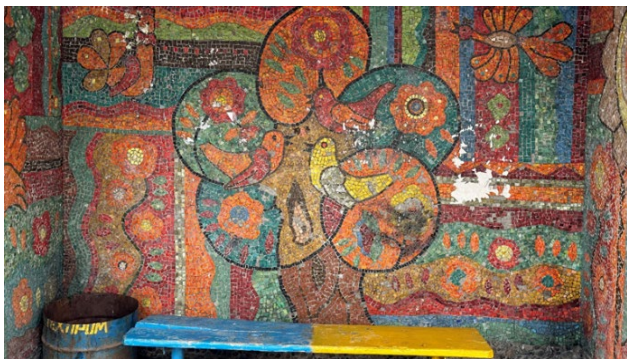
Центральне місце в інтер'єрі посідає панно на затильній стіні, де представлена рослинно-анімалістична композиція «Соняхи з жар-птицями». Цей сюжет є наскрізним для всього павільйону: аналогічні орнаментальні мотиви прикрашають як внутрішню, так і зовнішню поверхні поперечної

Іл. 24. Автобусна зупинка в селі Воля-Висоцька: план, фасад та аксонометрія із позначеними мозаїчними панно. [Модель І. Бокала]

Іл. 25. Автобусна зупинка в селі Воля-Висоцька. Загальний вигляд. [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 26. Автобусна зупинка в селі Воля-Висоцька. Центральне мозаїчне панно ***a*** (див. іл. 24). [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 27. Автобусна зупинка в селі Воля-Висоцька. Зовнішнє мозаїчне панно ***b*** з лівого боку зупинки (див. іл. 24). [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 29. Автобусна зупинка в селі Воля-Висоцька. Зовнішнє панно ***d*** з колоною з правого боку зупинки (див. іл. 24). [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

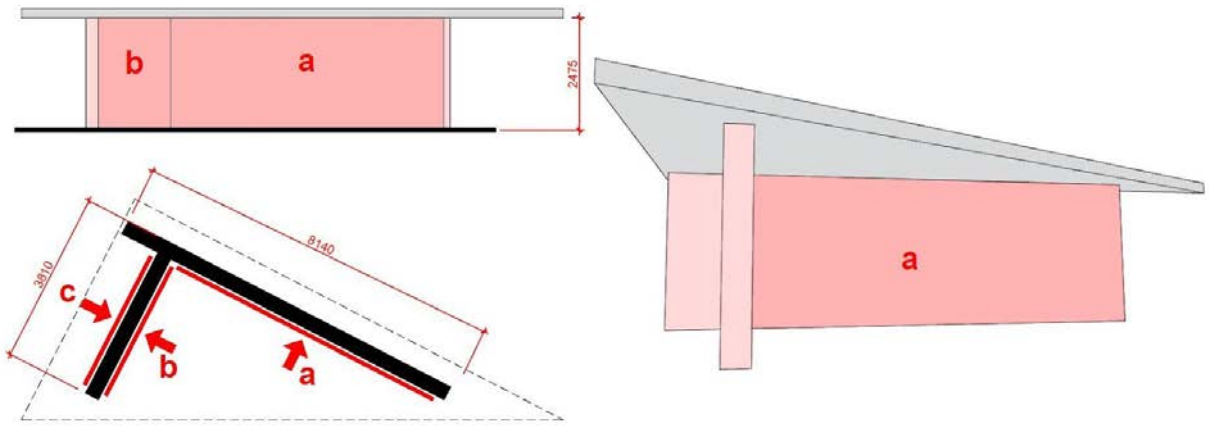
Іл. 28. Автобусна зупинка в селі Воля-Висоцька. Мозаїчне панно ***c*** з внутрішньої сторони поперечної стіни з лівого боку (див. іл. 24). [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 30. Автобусна зупинка в селі Воля-Висоцька. Мозаїчне панно ***e*** з внутрішньої сторони поперечної стіни з правого боку зупинки (див. іл. 24). [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

стіни. Художнє вирішення доповнюється фронтальним панно ліворуч від поперечної стіни, виконаним як нейтральна мозаїчна площина. Стан збереженості всіх декоративних елементів оцінюється як добрий, що дає змогу повноцінно оглянути цілісний мистецький задум. Загальний технічний стан автобусної зупинки в Мощані також добрий, а унікальність її об'ємно-просторової композиції та високий ступінь збереженості мозаїк роблять об'єкт цінним елементом монументальної спадщини регіону.

Оздоблення автобусної зупинки в селі *Липник* належить до визначних зразків українського монументального мистецтва другої половини XX століття. Ця цегляна споруда прямокутної форми (іл. 36). Вона вирізняється видовженою

Іл. 31. Автобусна зупинка в селі Мощана: план, фасад та аксонометрія із позначеними мозаїчними панно. [Модель І. Бокала]

Іл. 32. Автобусна зупинка в селі Мощана. Загальний вигляд. [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

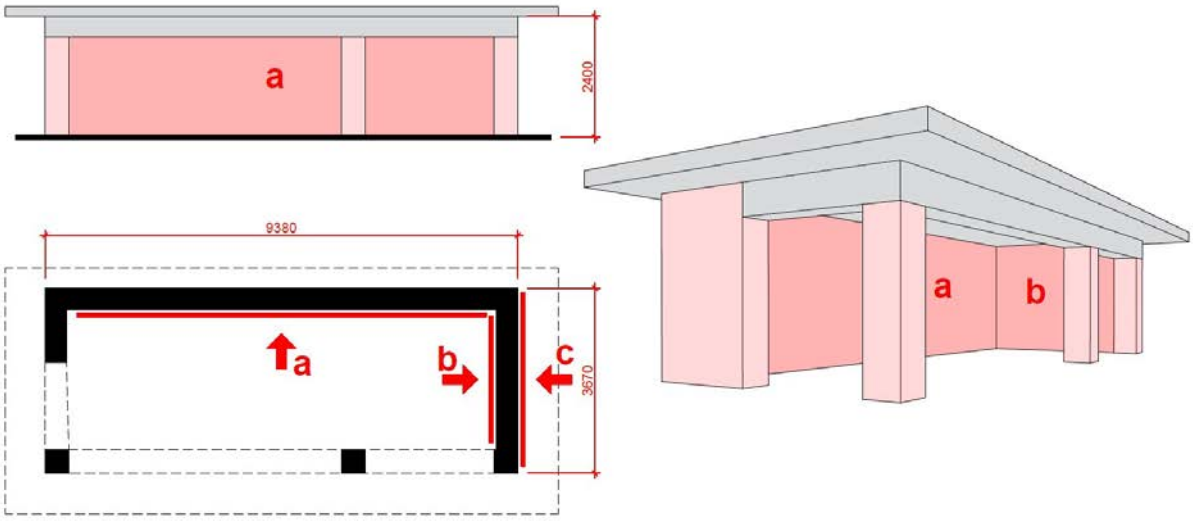
Іл. 33. Автобусна зупинка в селі Мощана. Центральне мозаїчне панно ***a*** (див. іл. 31). [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 34. Автобусна зупинка в селі Мощана. Внутрішнє панно ***b*** з лівого боку споруди (див. іл. 31). [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 35. Автобусна зупинка в селі Мощана. Зовнішнє панно ***c*** з лівого боку споруди (див. іл. 31). [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 36. Автобусна зупинка в селі Липник: план, фасад та аксонометрія із позначеними мозаїчними панно. [Модель І. Бокала]

Іл. 37. Автобусна зупинка в селі Липник. Загальний вигляд. [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 39. Автобусна зупинка в селі Липник. Внутрішнє панно ***b*** з правого боку споруди (див. іл. 36). [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Іл. 38. Автобусна зупинка в селі Липник. Центральне мозаїчне панно ***a*** (див. іл. 36). [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

об'ємно-просторовою композицією з прямокутним планом із відкритою до дороги фасадною стороною, асиметричним розташуванням колон на головному фасаді та в лівому чільному наріжнику, що дає змогу формувати просторі й функціональні проходи під монолітною залізобетонною плитою перекриття.

За свідченнями місцевих мешканців, мозаїчні роботи на об'єкті тривали упродовж 1970–1971 років. Сьогодні, за результатами досліджень Богдана Зятика та підтвердженням доньки художника Оксани Патик, вважається, що авторство цього ансамблю імовірно належить народному художнику України Володимиру Патику [17]. Прямі паралелі з його пізнішою знаковою роботою «Море і риби» (львівський

магазин «Океан», 1982 р.) підсилюють унікальність об'єкта в Липнику як одного з ранніх взірців морської тематики у творчості майстра.

Художній вистрій павільйону виконаний у змішаній техніці мозаїки зі смальти, природного каменю та керамічної плитки. Основу композиції становить сюжет «Рибки-океан», що розвивається в досить стилізованих «рублених» формах на трьох мозаїчних панно: центральному на затильній стіні та з двох боків правої поперечної стіни. Динаміку композиції підкреслює ритмічне поєднання образів морських мешканців та заломів хвиль, виконаних із безлічі камінців. Кольорова палітра світла, досить активна, із великими плямами блакитних, жовтих, червоних, білих, зелених відтінків. Попри декілька десятиліть експлуатації, мозаїчні композиції повністю збережені – без втрат цілісності малюнка, первісної яскравості та насиченості кольорів. Сюжетні панно доповнює оздоблення решти простінків та колон геометричним орнаментом, що відсилає до традиційної української вишивки. Загальний технічний стан автобусної зупинки оцінюємо як добрий, а високий професіоналізм виконання у поєднанні з імовірним авторством видатного митця надають об'єкту особливої мистецької та історико-культурної цінності. Водночас споруда потребує ремонтних робіт, зокрема на покрівлі, тоді як мозаїчні поверхні – розчищення від вандальних написів, нанесених впродовж останніх років, а також дослідження та проведення консерваційно-реставраційних заходів.

Порівняльний аналіз обстежених автобусних зупинок дає змогу виокремити декілька таких павільйонів, які відрізняються об'ємно-просторовими вирішеннями, характером опор та способом інтеграції мозаїчного оздоблення в архітектуру. П-подібний тип із колонами та ступінчастими капітелями представлений зупинками в селах – Гряда, Великі Грибовичі та Воля-Висоцька. Водночас у Гряді опори завершують торцеві стіни, тоді як у Великих Грибовичах та Волі-Висоцькій вони виступають як окремі фланкуючі опори, що підтримують винесені в боки заокруглені плити покрівлі. До окремого типу належать зупинки з прохідним плануванням у Липнику та Великому Дорошеві, де колони формують вільні проходи, відокремлені від основного об'єму затильної стіни. Ще один тип репрезентує асиметричний кутовий павільйон у селі Мощана – унікальний для даної ділянки Т-подібний об'єкт із трикутною плитою перекриття.

Іл. 40. Автобусна зупинка в селі Липник. Зовнішнє панно ***с*** з правого боку споруди (див. іл. 36). [Світлина М. Каплінської, *04.02.2026*]

Висновки і перспективи використання результатів дослідження. За результатами натурного обстеження технічного стану автобусних зупинок на ділянці Великі Грибовичі – Липник автомобільної дороги М-09, де зараз ведуться будівельні роботи, можемо зробити наступні висновки.

1. На досліджуваній ділянці автошляху М-09 до реконструкції дороги виявлено сім автобусних зупинок із мозаїчним оздобленням як складовою цілісного архітектурно-мистецького вистрою. Шість із них збережені, тоді як зупинка в селі Смереків безповоротно втрачена внаслідок демонтажу під час реконструкції магістралі.

2. За об'ємно-просторовим вирішенням обстежені автобусні зупинки належать до кількох типів, водночас мозаїчне оздоблення є інтегрованою складовою їхньої архітектури.

3. Підходи до збереження автобусних зупинок мають визначатися з урахуванням їхнього розташування відносно проєктованої дорожньої інфраструктури. У селах Гряда, Великий Дорошів та Мощана існуючі автобусні зупинки розташовані поза межами плям забудови нових павільйонів, запроєктованих відповідно до сучасних норм щодо безпеки руху. Це дає можливість зберегти їх як автентичні придорожні павільйони, виконати необхідні ремонтно-реставраційні роботи та забезпечити належний благоустрій і підходи від узбіччя. У Волі-Висоцькій та Липнику наявні автобусні зупинки потрапляють у межі пропонованого будівництва нових павільйонів, тому встановлення на їхньому місці типових конструкцій вважаємо недоцільним. Натомість збережені об'єкти варто реставрувати та інтегрувати в сучасні інфраструктурні вузли дороги.

4. Результати дослідження дають підстави розглядати обстежені автобусні зупинки як об'єкти архітектурної та мистецької цінності. Особливого значення набуває синтез архітектурної форми та монументального мистецтва, а у разі зупинки у Липнику – імовірне авторство мозаїчного ансамблю Володимира Патика. Збережені павільйони доцільно рекомендувати для внесення до Переліку об'єктів культурної спадщини як нововиявлені зразки за категоріями «архітектура» та «монументальне мистецтво». Необхідно невідкладно розпочати процес виготовлення облікової документації для внесення павільйонів до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, що забезпечить їхню охорону, захист від знесення або пошкодження під час подальшої реконструкції автомобільної дороги, а також дасть змогу розпочати фахові реставраційні заходи.

5. Демонтаж автобусної зупинки в селі Смерекiв під час реконструкції дороги актуалізує проблему осмислення культурних втрат, а також можливість і доцільність відтворення втраченого об'єкта та його мозаїчних панно. Через несвоєчасне виявлення та визнання культурної цінності цієї споруди громада втратила автентичний архітектурно-мистецький об'єкт, який був частиною локального культурного середовища. Зупинка не мала офіційного статусу пам'ятки культурної спадщини, тож правові підстави для її обов'язкової відбудови відсутні. Це не виключає можливості такої відбудови, а також анастилозу (повторного монтажу мозаїк на відтвореній основі у разі збереження достатньої кількості автентичних фрагментів) з ініціативи громади.

Випадок із зупинкою у Смерекові набуває особливого значення в контексті проблеми збереження локальної ідентичності, адже це був єдиний подібний архітектурно-мистецький твір у цьому селі. З погляду масштабів цілої країни, де таких об'єктів є чимало, втрата однієї зупинки може видаватися незначною для загальної картини культурної спадщини. Проте для самого села Смерекiв це велика втрата, яка має глибокі соціокультурні наслідки. Десятиліттями ця автобусна зупинка слугувала візуальним маркером ідентичності: з нею пов'язували образ рідного села покоління місцевих мешканців, для яких вона була невід'ємною частиною колективної пам'яті.

6. Результати цього дослідження можуть бути використані для підготовки облікової документації та обґрунтування культурної цінності виявлених об'єктів, розроблення науково-проєктної документації для їхньої реставрації, а також коригування проєктних рішень щодо реконструкції автомобільної дороги М-09. Запропонований підхід може бути застосований для виявлення, інвентаризації та збереження аналогічних об'єктів придорожньої архітектури на інших автомобільних дорогах України.

Список використаних джерел

1. Бачила закапелки України. Електронний ресурс. URL: https://bachyla.com.ua/lvivska-oblast/lvivskyy-rayon/smerekiv/ (дата звернення 10.08.2026).

2. Hatherley, O. Landscapes of Communism: A History Through Buildings. Penguin Books, 2015. 420 p.

3. Sokołowicz, M., Nowakowska, A., & Ciarkowski, B. The Ambiguous Legacy of Socialist Modernist Architecture in Central and Eastern Europe. *Routledge*, 2023. 254 pp. DOI:10.4324/9781003299172.

4. Нікіфоров Є., Байцим, П. Українські радянські мозаїки 1960–1990 рр.: каталог-зібрання монументального мистецтва України. Київ: Видавництво «Основи», 2022. 240 с.

5. Нікіфоров Є., Байцим, П. Мозаїчні панно з наївними мотивами в монументальному мистецтві України: фотоальбом-дослідження. Київ: IST Publishing, 2024. 180 с.

6. Нікіфоров Є., Моляр, Є. Українські радянські мозаїки. Переосмислене: культурологічний аспект в контексті декомунізації. Київ: Видавництво «Основи», 2026. 312 с.

7. Нікіфоров Є., Чех, А. Зупинки. Архітектура край дороги: фотоальбом. Київ: IST Publishing, 2025. 216 с.

8. Піддубна Н. Мозаїка в сакральних спорудах: особливості художнього вислову та технічного виконання. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Архітектура.* 2015. Вип. 4 (№1), С. 82–89.

9. Піддубна, Н. Типологія мозаїчних композицій в архітектурі Львова: від історизму до модернізму. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Архітектура.* 2017. Вип. 6 (№1), С. 102–110.

10. Піддубна, Н. Аналіз композиційних принципів застосування мозаїки в архітектурі міст України. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Архітектура.* 2018. Вип. 5 (№2), С. 45–53.

11. Піддубна Н. Проблеми інвентаризації та збереження об'єктів монументального мистецтва XX століття (на прикладі львівських мозаїк). *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2020. Вип. 56, С. 144–152.

12. Храмова-Баранова, О. Л. Історичні аспекти становлення і розвитку техніки мозаїки з часів Київської Русі до XXI ст. в Україні. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки.* Дніпро, 2022. Вип. 31 (№2), С. 118-125. DOI: https://doi.org/10.15421/272226 (дата звернення 10.08.2026).

13. Roby, T. Overcoming the Crisis in Mosaic Conservation. ICCM (International Committee for the Conservation of Mosaics), 2002. Vol. 8(No. 1), pp. 15–24.

14. Alberti, L., Roby, T. Mosaics In Situ: An Illustrated Guide to Best Practices for Conservation. Los Angeles: Getty Conservation Institute, 2013. 160 p.

15. Nardi, R. The Conservation of Mosaics: A Review of Past and Present Practices. Studies in Conservation, 2010. Vol. 55 (No. 2), pp. 142–155.

16. Автобусна зупинка з мозаїкою (с. Смереків, Львівська обл.): карта, фото, опис. Електронний ресурс. URL: https://drymba.com/uk/1059193-avtobusna-zupynka-mozayikoyu-smerekiv (дата звернення 10.08.2026).

17. Гарасим Р. Мозаїчна зупинка у с. Липник (Рава-Руська ТГ). 2026. 30 січня. Електронний ресурс. URL: https://www.facebook.com/100057732683059/posts/1308271844440559/# (дата звернення 10.08.2026).

References

1. Bachyla zakapelky Ukrainy [Seen corners of Ukraine]. (2026). https://bachyla.com.ua/lvivska-oblast/lvivskyy-rayon/smerekiv/ [in Ukrainian].

2. Hatherley, O. (2015). *Landscapes of communism: A history through buildings*. Penguin Books [in English].

3. Sokołowicz, M., Nowakowska, A., & Ciarkowski, B. (2023). *The ambiguous legacy of socialist modernist architecture in Central and Eastern Europe*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003299172 [in English].

4. Nikiforov, Y., & Baitsym, P. (2022). *Ukrainski radianski mozaiky 1960–1990 rr.: Kataloh-zibrannia monumentalnoho mystetstva Ukrainy* [Ukrainian Soviet mosaics 1960–1990: A catalogue-collection of monumental art in Ukraine]. Osnovy Publishing [in Ukrainian].

5. Nikiforov, Y., & Baitsym, P. (2024). *Mozaichni panno z naivnymy motyvamy v monumentalnomu mystetstvi Ukrainy: Fotoalbom-doslidzhennia* [Mosaic panels with naive motifs in Ukrainian monumental art: A photo-album study]. IST Publishing [in Ukrainian].

6. Nikiforov, Y., & Moliar, Y. (2026). *Ukrainski radianski mozaiky. Pereosmyslene: Kulturolohichnyi aspekt v konteksti dekomunizatsii* [Ukrainian Soviet mosaics. Reimagined: Cultural aspects in the context of decommunization]. Osnovy Publishing [in Ukrainian].

7. Nikiforov, Y., & Chekh, A. (2025). *Zupynky. Arkhitektura krai dorohy: Fotoalbom* [Bus stops. Architecture by the roadside: Photo album]. IST Publishing [in Ukrainian].

8. Piddubna, N. (2015). Mozaika v sakralnykh sporudakh: Osoblyvosti khudozhnoho vyslovu ta tekhnichnoho vykonannia [Mosaic in sacred buildings: Features of artistic expression and technical execution]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia: Arkhitektura, 4*(1), 82–89 [in Ukrainian].

9. Piddubna, N. (2017). Typolohiia mozaichnykh kompozytsii v arkhitekturi Lvova: Vid istoryzmu do modernizmu [Typology of mosaic compositions in the architecture of Lviv: From historicism to modernism]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia: Arkhitektura, 6*(1), 102–110 [in Ukrainian].

10. Piddubna, N. (2018). Analiz kompozytsiinykh pryntsypiv zastosuvannia mozaiky v arkhitekturi mist Ukrainy [Analysis of compositional principles of mosaic application in the architecture of Ukrainian cities]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia: Arkhitektura, 5*(2), 45–53 [in Ukrainian].

11. Piddubna, N. (2020). Problemy inventaryzatsii ta zberezhennia obiektiv monumentalnoho mystetstva XX stolittia (na prykladi lvivskykh mozaik) [Problems of inventory and preservation of monumental art objects of the 20th century (on the example of Lviv mosaics)]. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia, 56*, 144–152 [in Ukrainian].

12. Khramova-Baranova, O. L. (2022). Historical aspects of formation and development mosaic techniques from the time of kievan rus to the xxi century in Ukraine. *Studies in History and Philosophy of Science and Technology,* 31(2), 118-125. DOI: https://doi.org/10.15421/272226 [in Ukrainian].

13. Roby, T. (2002). Overcoming the crisis in mosaic conservation. *ICCM (International Committee for the Conservation of Mosaics), 8*(1), 15–24 [in English].

14. Alberti, L., & Roby, T. (2013). *Mosaics in situ: An illustrated guide to best practices for conservation*. Getty Conservation Institute [in English].

15. Nardi, R. (2010). The conservation of mosaics: A review of past and present practices. *Studies in Conservation,* 55(2), 142–155 [in English].

16. Avtobusna zupynka z mozaikoiu (s. Smerekiv, Lvivska obl.): Karta, foto, opys [Bus stop with mosaic (Smerekiv village, Lviv region): Map, photos, description]. (2025). https://drymba.com/uk/1059193-avtobusna-zupynka-mozayikoyu-smerekiv [in Ukrainian].

17. Harasym, R. (2026, January 30). *Mozaichna zupynka u s. Lypnyk (Rava-Ruska TH)* [Mosaic bus stop in Lypnyk village (Rava-Ruska Territorial Community)] [Facebook post]. https://www.facebook.com/100057732683059/posts/1308271844440559/ [in Ukrainian].

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 17.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 12.11.2026